

УДК 159.923.2

I-18

Оксана ІВАНАШКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті здійснено психологічний аналіз особливостей прояву внутрішньоособистісних конфліктів у студентів в процесі первинної професіоналізації. З'ясовано, що врахування особистісного потенціалу студентів відповідно до вимог обраної професії та розвиток професійно важливих якостей, у процесі професійного навчання, може впливати на підвищення ефективності підготовки майбутнього фахівця і сприяти його успішній професійній самореалізації.

Ключові слова: *внутрішньоособистісний конфлікт, первинна професіоналізація, професійне становлення.*

Постановка проблеми. Студент ВНЗ постає як одна із найважливіших постатей майбутнього суспільства, його прогресивного розвитку та демократичних перетворень. Сучасні дослідження, що проводяться психологами в Україні, зумовлюються необхідністю вивчення особливостей у поведінці людей, які мають місце в перехідний період розвитку суспільства. У складних умовах нашого сьогодення студенти часто невпевнені у своєму майбутньому, нерідко переживають негативні емоційні стани та внутрішньоособисті конфлікти. В основі конфлікту лежать суб'єктивно-об'єктивні суперечності, але ці два явища (суперечності і конфлікт) не потрібно ототожнювати. Суперечності можуть перерости у конфлікт. Тому

необхідно враховувати, що в основі конфлікту лежать лише ті суперечності, причиною яких є несумісність інтересів, потреб і цінностей. Будь-який розвиток особистості не може здійснюватися без внутрішніх суперечностей, а там, де є суперечності, там – конфлікт. Якщо такий конфлікт в рамках норми, то він – дійсно необхідний, тому що незадоволення собою, критичне ставлення до власного “Я”, як важливий внутрішній двигун, спонукає людину йти шляхом самовдосконалення, тим самим наповнюючи змістом не тільки власне життя, але й вдосконалюючи світ загалом. У цьому контексті психологічні конфлікти розглядаються як чинники, що стимулюють особистісне і професійне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внутрішньо-особистісні конфлікти періоду пізньої юності, до якого належить студентство, вивчаються у зв'язку з проблемою вікового розвитку (Н.Є. Герасимова, О.О. Донченко, Л.Е. Орбан-Лембрик, Т.М. Титаренко, О.П. Щотка та ін.) та проблемами професіоналізації (Ж.П. Вірна [2], Н.Ю. Волянчук, Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель [6], Н.В. Чепелева [7]). Так, загальні питання детермінації виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів у студентів представлені у дослідженні С.В. Герасіної [4]. Н.В. Чепелевою проаналізовано динаміку внутрішніх конфліктів студентів-психологів у процесі їх професійної ідентифікації [7]. Широкий спектр досліджень вказує не тільки на важливість розкриття закономірностей та механізмів виникнення внутрішньоособистісних конфліктів студентів, але й акцентує увагу на важливості розгляду цього психологічного феномену саме у процесі їх професійного становлення. У зв'язку з цим, ми спрямовуємо свою увагу на спеціальне вивчення особливостей прояву внутрішньоособистісних конфліктів у студентів у процесі первинної професіоналізації, що і стало *метою статті*.

У виникненні внутрішньоособистісних конфліктів важливу роль відіграють особливості характеру особистості. С.Л. Рубінштейн вказував, що будь-який мотив – це потенційна риса характеру, яка, реалізуючись у діях і вчинках та закріплюючись в мотивах поведінки, в міру того, як вони починають визначати більш або менш стійкий

спосіб дій, переходить у характерологічні властивості. Проте слід враховувати, що характер особистості – це спосіб її ставлення до дійсності, що формується з усієї історії особистості. У конфлікті риси характеру загострюються, одночасно особливості характеру можуть зумовити виникнення внутрішньоособистісного конфлікту. Психологічні спостереження дали змогу виявити такі характерні особливості особистості з внутрішньоособистісними конфліктами, як слабкість, нерішучість, схильність до рефлексії, залежність від оточення, пошуки схвалення, прагнення до нормативності [3, 110 – 115]. Отже, особливості характеру, безумовно, тісно пов’язані з внутрішньоособистісними конфліктами. Внутрішньоособистісні конфлікти виникають і тоді, коли у людини підсвідомо існує деяка невпевненість у своїх силах, здібностях, в якій вона не хоче зізнатися навіть самій собі. Однак далеко не будь-яка суперечливість між рівнем домагань людини та її здібностями призводить до переживань афективного конфлікту. Якщо вона усвідомлена і не переходить певних меж інтенсивності, то сприяє позитивному розвитку особистості, і в цьому випадку маємо справу з внутрішніми рушійними суперечностями в розвитку особистості.

Внутрішньоособистісний конфлікт часто переходить у зовнішній, і навпаки. Останній варіант спостерігається у випадку часткового подолання міжособистісного конфлікту, коли тим чи іншим способом усувається конфліктна поведінка, спрямована назовні, але внутрішнє прагнення до неї не зникає, створюючи тим самим внутрішнє напруження. Тому кожен конфлікт зовнішній у тому розумінні, що визначається об’єктивними зовнішніми причинами, і внутрішній, оскільки зумовлений переживаннями внутрішнього розладу, боротьби [5].

Отже, джерела внутрішньоособистісних конфліктів слід шукати не стільки в абсолютних якостях психіки і умовах життя особистості, скільки в співвідношенні перших і других. Що стосується внутрішньоособистісного конфлікту, то чим глибше зовнішній конфлікт порушує внутрішню структуру особистості, тим сильнішим є його

деструктивний вплив. Тому внутрішньоособистісний конфлікт завжди пов'язаний із зовнішніми обставинами, виникає під їх впливом.

Аналіз психологічної літератури [6; 7] показав, що причини всіх внутрішньоособистісних конфліктів можна звести до двох груп, які пов'язані з: 1) переживанням подій, ситуацій (зовнішній фактор); це передусім несприятливі зовнішні впливи у ранньому дитинстві, обставини та події, які ускладнюють існування людини в конкретний момент. Соціальне середовище найімовірніше не перетворює уже сформовані (не без його участі) якості особистості, а визначає багатоманітність їх поведінкових реалізацій. Тому зовнішні події є фактором, що провокує внутрішньоособистісні конфлікти; 2) характерологічними, особистісними особливостями особистості людини (підвищена тривожність, емоційна нестійкість, несформованість мотиваційної сфери особистості, неадекватність самооцінки тощо). Вони визначають схильність особистості до переживання внутрішньоособистісних конфліктів. Проте, як зазначає Л.Ф. Бурлачук [1], причини тієї чи іншої поведінки часто зумовлені не властивостями особистості і не особливостями ситуації, а їх взаємодією. Слід звернути увагу на те, що незалежно від класифікації причин (зовнішні – внутрішні) їх сутність визначається значущістю для конфліктної людини. Власне, суб'єктивне ставлення, а не самі впливи визначають появу внутрішньоособистісного конфлікту.

Роки навчання у ВНЗ – важливий етап у професійному становленні особистості. У цей період починається засвоєння професійної ролі, первинна професійна адаптація. Майбутній фахівець у своєму розвитку проходить шлях від початкового інтересу і загального позитивного ставлення до професії, до оволодіння професійними знаннями, усвідомлення змісту і цілей професійної діяльності, засвоєння професійної етики, формування системи професійних ставлень – позиції професіонала, знаходження своєї “професійної ніші”, індивідуальної професійної ролі. Усі ці процеси продовжать розвиток у реальній професійній діяльності, але починаються і формуються вони саме в ході навчання у системі професійної освіти. Успішною адаптацією студента як майбутнього

професіонала можна вважати тоді, коли його навчальні установки змістилися від однозначного подолання проблеми до багатоглядного її розгляду та багатозначного розв’язання. Критерій перевірки знань і рішень – практична діяльність, ефективність цієї діяльності. Але і цей критерій не є абсолютним, бо існують близькі і далекі перспективи, цілі діяча і середовища, в якому він діє, ситуаційні вимоги до результату діяльності тощо. Отже, установка професіонала – творчість і авторська відповідальність. Критерії оцінки результатів роботи – наукова, практична і суспільна цінність. Якщо студент так ставиться до своєї навчальної діяльності, то це стратегія “професіонала, що навчається”. Важлива ознака позитивного руху у професійному розвитку студента – його спрямованість на набуття не тільки теоретичних знань, але й практичних умінь у своїй професії. У подвійній позиції студента (як учня і як майбутнього професіонала) закладена суперечність, і від того, в якому напрямку особистість долає цю суперечність (у напрямку “професійний учень” чи в напрямку “професіонал, що навчається”), буде залежати якість його професіоналізму і характер подальшої адаптації в професійній діяльності. Отже, умови навчально-професійної діяльності сприяють прояву позитивних форм професійної ідентифікації та підвищенню внутрішньої мотивації навчання, що виражається у відповідних стилях мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації [2, 246].

Внутрішньоособистісний конфлікт, як будь-який інший соціальний конфлікт, передбачає конфліктну взаємодію двох або декількох сторін. У однієї особистості можуть існувати декілька взаємовиключних потреб, цілей, цінностей, інтересів. Усі вони соціально зумовлені, позаяк задоволення потреб пов’язане із системою відповідних соціальних відносин. Тому внутрішньоособистісний конфлікт є соціальним. Типологія функціонування мотиваційної взаємодії людини в процесі набуття професійного досвіду демонструє необхідність розгляду ціннісних орієнтацій, які функціонують у формі вироблення суспільних ідеалів у свідомості людини до мотиваційних “моделей потребного”, регулятивна роль яких є

безперечною; цінності людини стосуються передусім її смислової сфери [2, 192]. До ситуацій, які викликають внутрішньоособистісні конфлікти, можна віднести: конфлікти цінностей; конфлікти між цінністю та нормою; конфлікти між цінністю і потребою тощо.

У дослідженні внутрішньоособистісних конфліктів студентів у процесі набуття ними професійної ідентифікації, виділені такі види:

- конфлікт розузгодження, що полягає в розузгодженні, зіткненні теоретичних знань студента і буденного знання, сформованого на базі життєвого досвіду студентів;
- конфлікт Я-ідентифікації, що пов'язаний з розузгодженням уявлень про себе з об'єктивною інформацією студентів про особистісні якості, здібності, можливості тощо;
- конфлікт “десемантизації”, що зумовлюється незв'язаністю автономності, замкненістю сукупності значень з професійним контекстом;
- імітаційно-поведінковий (рольовий) конфлікт, що полягає у зіткненні двох видів рольової поведінки – навчально-рольової і професійно-рольової [4, 35].

Передбачається, що усі виокремлені види внутрішніх конфліктів сприяють успішній професійній ідентифікації тільки за умови їх розв'язання.

Особистісно-орієнтований підхід та гуманізація освіти визначають необхідність пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Врахування особистісного потенціалу студентів відповідно до вимог обраної професії та розвиток професійно важливих якостей у процесі професійного навчання може впливати на підвищення ефективності підготовки майбутнього фахівця і сприяти його успішній професійній самореалізації.

Професійна придатність особистості виявляється і формується під час навчання у вищому навчальному закладі та у подальшій трудовій діяльності. У дослідженні, метою якого було з'ясування психологічних особливостей внутрішньоособистісного конфлікту в процесі первинної професіоналізації, протестовано студентів 3-х курсів спеціальностей “Психологія” та “Математика”. Зі 100%

досліджуваних – 43,6% респондентів склали студенти 3-го курсу спеціальності “Психологія” і 56,4% студенти 3-го курсу спеціальності “Математика”.

У результаті емпіричного дослідження ми визначили, що серед студентів спеціальності “Психологія” та “Математика” є студенти, які переживають внутрішньоособистісні конфлікти (11,8% студенти-психологи та 18,2% студенти-математики). Поряд з цим переважна кількість досліджуваних в основному позитивно ставляться до себе, сприймають себе як самостійну, вольову, енергійну людину, здатні викликати в інших повагу до себе, симпатію, прийняття та розуміння, схвалюють свої плани, бажання та вчинки, приймають себе такими, якими вони є. Мабуть, саме тому, у деяких студентів виявлено ригідність “Я-концепції”, бо на фоні позитивного ставлення до себе вони не виявляють прагнення змінюватися. Більшість досліджуваних мають підвищену рефлексію, заглиблення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ “Я”, відсутність витіснення. Деякі студенти готові визнати провину за свої промахи.

У 6,2% студентів спеціальності “Психологія” та 10,4% студентів спеціальності “Математика” зафіксовано високу адекватну самооцінку, 5,7% із числа студентів-математиків – низьку, хоча і адекватну самооцінку. Середня адекватна самооцінка виявлена у 93,8% студентів-психологів та 83,9% студентів-математиків.

Студентам спеціальності “Психологія” у меншій відсотковій вираженості властивий високий (24%), ніж у студентів спеціальності “Математика” (32%) рівень домагань. Помірний рівень домагань виявлено у 76% студентів-психологів та 68% студентів-математиків.

Проведене дослідження також показало наявність низького рівня як особистісної, так і ситуативної тривожності практично в однакової кількості студентів обох спеціальностей, відповідно 95% у студентів-психологів і 100% – у студентів-математиків. Помірний рівень реактивної тривожності властивий тільки 5% студентам спеціальності “Психологія”. Період 3-го курсу є достатньо стабільним періодом у житті студентів. Вони вже добре адаптовані до умов вищого навчального закладу, усвідомлюють себе майбутніми

спеціалістами, апробували свої сили на практиці і впевнилися у деяких своїх можливостях. Можливо, саме тому ми спостерігаємо низький рівень як особистісної, так і ситуативної тривожності.

Помірний рівень комплексу неповноцінності властивий 71% студентам спеціальності “Психологія” і 82% студентам спеціальності “Математика”. Щодо низького рівня, то він виражений у 29% студентів-психологів та у 18% студентів-математиків.

Нами визначено, що студенти обох спеціальностей успішно справляються зі своїми внутрішньоособистісними конфліктами, які радше є для них стимулом особистісного росту, самовдосконалення та самореалізації. Цей аспект є важливим у процесі первинної професіоналізації психологів через те, що часто не подолані внутрішньоособистісні конфлікти вирішуються за рахунок клієнтів. А від цього страждають як самі клієнти, що зневірюються у отриманні кваліфікованої психологічної допомоги, так і дискредитується психологічна наука та здійснюється негативний вплив на соціальний статус психолога загалом. У студентів-математиків внутрішньоособистісні конфлікти в подальшому можуть викликати сумніви у можливості досягненні результатів своєї діяльності, що, і собі, може вплинути на результати роботи, а також у них можуть виникнути соматичні захворювання через неподолані суперечності.

Висновки. Тож, окреслена ситуація свідчить про те, що студенти обох спеціальностей успішно справляються зі своїми внутрішньоособистісними конфліктами, які, насамперед, є для них стимулом особистісного росту, самовдосконалення та самореалізації. Знання психологічних проблем виникнення і подолання внутрішньоособистісних конфліктів – неодмінна умова подальшого оволодіння навичками спілкування, регулювання і вирішення конфліктних ситуацій в міжособистісному і особистісно-груповому спілкуванні. Механізми подолання внутрішньоособистісних конфліктів містять механізми рефлексії, самоусвідомлення та саморозвитку, механізми психологічного захисту та формування “психологічного імунітету”, становлення психологічного здоров’я особистості.

Перспективи дослідження. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні і прогнозуванні характеру впливу внутрішньо-особистісних конфліктів на студентів. Така необхідність зумовлена тим, що потребують розв’язання питання, пов’язані не лише з пошуком шляхів усунення або запобігання кризових форм конфліктних переживань, але передовсім із виокремленням умов, за яких молода людина спроможна використати позитивний потенціал цих переживань.

Література

1. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика личности / Л.Ф. Бурлачук. – К. : Здоров’є, 1989. – 168 с.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : [монографія] / Ж.П. Вірна. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 192.
3. Герасіна С.В. Психологічні детермінанти виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів у студентів професійно-навчальних закладів / С.В. Герасіна // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т. VIII. – Ч. 9. – 2006. – С. 110 – 115.
4. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління : [навч. посіб.] / Т.В. Дуткевич. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 456 с.
5. Карамушка Л.М. Управлінські конфлікти в освітніх організаціях: основні види, причини виникнення та умови подолання / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. Т. I : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Міленіум, 2003. – Ч. 10. – С. 24 – 32.
6. Ложкін Г.В. Особистісний розвиток психолога спорту в процесі професійної підготовки / Г.В. Ложкін, Н.В. Чепелева, Н.І. Пов’якель // Фізична культура, спорт та здоров’я нації. – Вінниця – Київ, 1998. – Ч. 1. – С. 279 – 282.
7. Чепелева Н.В. Динаміка внутрішніх конфліктів студентів-психологів у процесі їх професійної ідентифікації / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов’якель // Конфлікти в суспільстві : діагностика і профілактика : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ – Чернівці, 1995. – С. 391 – 395.

References

1. Burlachuk L.F. Psikhodiagnostika lichnosti / L.F. Burlachuk. – K. : Zdorov’e, 1989. – 168 s.

2. Vírna Zh.P. Motyvatsiino-smyslova regulyatsiia u profesionalizatsii psikhologa : [monografiia] / Zh.P. Vírna. – Luts'k : RVV "Vezha" Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukraínky, 2003. – S. 192.

3. Herasína S.V. Psykhologichnií deterninanty vynyknennia vnutrishn'о-osobystisnykh konfliktiv u studentiv profesiino-navchal'nykh zakladiv / S.V. Herasína // Problemy zahal'noi ta pedahohichnoi psykhologii. Zb. nauk. prats' Instytutu psykhologii im. G.S. Kostiuka APN Ukraíny / za red. S.D. Maksymenka. – T. VIII. – Ch. 9. – 2006. – S. 110 – 115.

4. Dutkevich T.V. Konfliktolohiyi z osnovami psykhologii upravlinnia : [navch. posib.] / T.V. Dutkevich. – K. : Tsentri navchal'noi literatury, 2005. – 456 s.

5. Karamushka L.M. Upravlins'ki konflikti v osvitchikh organizatsiakh: osnovni vydy, prychny vynyknennia ta umovy podolannia / L.M. Karamushka // Aktual'ni problemy psykhologii. T. I: Sotsialna psykhologii. Psykhologii upravlinnia. Organizatsiina psykhologii : zb. nauk. prats' Instytutu psykhologii im. G.S. Kostiuka APN Ukraíny / za red. S.D. Maksimenka, L.M. Karamushky. – K. : Milenium, 2003. – Ch. 10. – S. 24 – 32.

6. Lozhkin G.V. Osobystisnyi rozvytok psikhologa sportu v protsesi profesiinoi pidgotovky / G.V. Lozhkin, N.V. Chepeliéva, N.Í. Pov'iakel // Fizychna kultura, sport ta zdorov'ia natsii. – Vinnytsia – Kyiv, 1998. – Ch. 1. – S. 279 – 282.

7. Chepelieva N.V. Dynamika vnutrishnikh konfliktiv studentiv-psykhologiv u protsesi yikh profesiinoi identyfikatsii / N.V. Chepelieva, N.Í. Pov'iakel // Konflikti v suspilstvi : diahnostyka i profilaktyka : materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Kyiv – Chernivtsi, 1995. – S. 391 – 395.

Иванашко Оксана. Психологические особенности внутриличностных конфликтов студентов в процессе первичной профессионализации. В статье осуществлен психологический анализ особенностей проявления внутриличностных конфликтов студентов в процессе первичной профессионализации. Определено, что учет личностного потенциала студентов в соответствии с требованиями выбранной профессии и развитие профессионально важных качеств, в процессе профессионального обучения, может влиять на повышение эффективности подготовки будущего специалиста и способствовать успешной профессиональной самореализации.

Ключевые слова: внутриличностный конфликт, первичная профессионализация, профессиональное становление.

Ivanashko Oksana. Psychological peculiarities of intrapersonal conflicts of students during the process of primary professionalization.

The article presents the analysis of the psychological peculiarities of demonstration of intrapersonal conflicts of students in the process of primary professionalization. It was found that the consideration of personal potential of students in accordance with the requirements of their chosen profession and the development of professionally important qualities in the process of professional training can affect improving the efficiency of training of future specialists and facilitate to the successful professional self-fulfillment.

Keywords: intrapersonal conflict primary professionalization, professional formation.